

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ ШАРОИТИДА БАНКЛАРНИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ҚИЛИШ ЖАРАЁНЛАРИГА ТАШҚИ ОМИЛЛАРНИНГ ТАЪСИРИ

Эрдонаев Аликул Халимович

АТБ "Қишлоқ қурилиш банк" Инновацион ўқув маркази бошлиғи, и.ф.н доц.
aliquerdonayev@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss4/a1

Аннотация

Мазкур мақолада рақамли иқтисодиёт шароитида тижорат банкларини трансформация қилиш жараёнларига таъсир этувчи ташқи иқтисодий алоқаларни эркинлаштириш, капитал ва ишлаб чиқаришни трансмиллийлаштириш омиллари асосида банк бизнесида янги стандартларни шакллантириш масалалари кўриб чиқилган. Ахборот инқилоби халқаро бизнес ва валюта курслари орқали банкларда қўшимча рискларни келтириб чиқармоқда. Бугунги кунда банклар "Big data" (Катта маълумотлар) таъсири остида маълумотларни қайта ишлаш, молия бозорида янги иштирокчиларнинг пайдо бўлиши каби мутлақо янги ҳодиса ва вазифаларга дуч келмоқдалар буларнинг барчаси тижорат банкларининг бозордаги рискларни ошишига олиб келмоқда ва бу ўз навбатида, банклар фаолиятини трансформация қилишини талаб этмоқда.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, ахборот технологиялари, тижорат банк трансформацияси, базел-3, парадигма назарияси, рақамли технология, "Big data", рақобат, бозор, технология, очиқ банк иши (Open Banking), мижозларни масофадан идентификация қилиш, биометрика, бизнес модели, финтех компания, корпоратив маданият.

ВЛИЯНИЕ ВНЕШНИХ ФАКТОРОВ НА ПРОЦЕССЫ ТРАНСФОРМАЦИИ БАНКОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Эрдонаев Аликул Халимович

*АТБ "Қишлоққурилишбанк" Раководитель инновационного образовательного центра,
доцент к.э.н.*

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы формирования новых стандартов банковского дела на основе факторов либерализации внешнеэкономических связей, транснационализации капитала и производства, влияющих на процессы трансформации коммерческих банков в условиях цифровой экономики.

Информационная революция создает дополнительные риски для банков из-за международного бизнеса и обменных курсов. Сегодня перед банками стоят совершенно новые явления и задачи, такие как обработка данных под влиянием «Больших данных», появление новых участников финансового рынка, все это приводит к увеличению рисков коммерческих банков на рынке, а это, в свою очередь, требует трансформации деятельности банков.

Ключевые слова: цифровая экономика, информационные технологии, трансформация коммерческого банкинга, Базель-3, теория парадигмы, цифровые технологии, «Большие данные», конкуренция, рынок, технология, открытый банкинг (Open Banking), удаленная идентификация клиентов, биометрия, бизнес-модель, финтех-компания, корпоративная культура.

THE IMPACT OF EXTERNAL FACTORS ON THE PROCESSES OF TRANSFORMATION OF BANKS IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL ECONOMY

Erdonaev Alikul

ATB "Kishloq Construction Bank" The head of the innovative educational center, associate professor of science and technology.

Abstract

This article considers the issues of forming new standards in banking business based on the factors of liberalization of foreign economic relations, capital and production transnationalization, which affect the processes of transformation of commercial banks in the conditions of the digital economy. The information revolution is creating additional risks for banks through international business and exchange rates. Today, banks are faced with completely new phenomena and tasks such as data processing under the influence of "Big data", the emergence of new participants in the financial market, all this leads to an increase in the risks of commercial banks in the market, and this, in turn, requires the transformation of banks' activities is doing.

Keywords: Digital economy, information technology, commercial banking transformation, Basel-3, paradigm theory, digital technology, "Big data", competition, market, technology, open banking (Open Banking), remote identification of customers, biometrics, business model, fintech company, corporate culture.

Кириш

Тижорат банкларининг ривожланиш траекторияси ушбу босқичда “банк тизимига замонавий сервис ечимлари асосида ахборот ва молиявий технологияларни кенг жорий этиш, ахборот хавфсизлигини етарли даражада таъминлаш, шунингдек, молиявий хизматлар кўрсатишда инсон омили таъсирини камайтириш бўйича тезкор чора – тадбирлар кўриш талаблари” билан белгиланади.

Жаҳоннинг етакчи молия-кредит институтлари янги шароитларга мослашиш бўйича фаол чора-тадбирлар кўрмоқда, бу эса банк бизнесида янги стандартларни шакллантиради. Ҳозирги вақтда мамлакатимиз молия-кредит ташкилотлари ҳам шу каби муаммолар билан шуғулланмоқдалар, аммо улар бир қатор муаммоларга дуч келишмоқда: биринчидан, баъзи банклар жараёнларнинг умумийлигини талаб қиладиган тизим сифат ўзгаришларини ҳисобга олмаган ҳолда, фақат айрим ўзгаришлари орқали янги технологик даражага чиқишга ҳаракат қилмоқдалар. Бу эса тижорат банклари учун барқарор рақобатдош устунликларни яратиш имконини бермайди, иккинчидан, инновацион ташаббуслар кўпинча алоҳида бўлимлар ходимлари ва юқори раҳбарият томонидан рад этилади, натижада тижорат банкларининг барча даражаларида илмий асосланган трансформация жараёни ҳақида умумий тушунчани (назария) шакллантириш зарурлигини келтириб чиқаради.

Шунинг учун банк иши эволюциясини назарий таҳлил қилиш, энг яхши халқаро тажриба ва стандартларга жавоб берадиган, миллий хусусиятларга мослаштирилган ва рақобатбардошликни таъминловчи Ўзбекистон тижорат банкларини трансформация

қилиш моделини излаш ва қуриш жуда долзарб масала бўлиб қолмоқда ва бу ўз навбатида мамлакатимиз молия-кредит ташкилотларининг халқаро бозордаги мавқеи оширишга хизмат қилади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Тадқиқотлар асосида рақамли иқтисодиёти шароитида банк фаолиятига таъсирининг афзалликлари ва камчиликларини аниқлаймиз. Никитина Т.В. бизнесни ривожлантириш учун қулай шарт-шароит яратишнинг ижобий томонларини кўриб чиқади. Унинг хулосаларига кўра, ривожланаётган бозор шароитида иқтисодиёт ва бизнес учун қуйидаги афзалликларини ажратиш мумкин.

Ташқи иқтисодий алоқаларни эркинлаштириш;

- капитал ва ишлаб чиқаришни трансмиллийлаштириш;
- Минтақавий иқтисодий интеграция;
- иқтисодий ҳаётни байналминаллаштириш;
- иқтисодий ҳаёт қоидаларини бирлаштириш, жаҳон иқтисодий муносабатларини давлатлараро тартибга солиш тизимини яратиш[1]:.

Дарҳақиқат, ташқи иқтисодий алоқаларни эркинлаштириш, капитал ва ишлаб чиқаришнинг трансмиллийлашуви, эркин савдонинг кучайиши каби жараёнлар рақамли иқтисодиётни ривожлантиришни талаб қилади, жаҳон бозорида рақобатни кучайтириш орқали ишлаб чиқаришни рағбатлантиради.

Бироқ сўнги ўн йилдаги воқеалар бу жараённинг тескари томонига ишонч ҳосил қилмоқда.

Бир қатор иқтисодчи олимлар рақамлаштирилган иқтисодиётининг банкларга ва умуман бизнесга таъсири бўйича тадқиқотлар ўтказдилар. Уларнинг ишида ижобий томонлардан ташқари, ушбу жараённинг муайян мамлакатлар ва фирмалар учун салбий томонлари ҳам қайд этилган. Масалан, Муравиева А.В. валюта операциялари ва кредитлаш соҳасидаги чекловларни юмшатиш ҳамда фоиз ставкаларини назорат қилишни бекор қилиш туфайли спекулятив капиталнинг кириб келиши давлат иқтисодиётининг барқарорлигига таҳдид солаётганини қайд этади [2, с.30].

Инқирозга қарши чоралар сифатида Европа Иттифоқи марказий банки 2011-2012 йилларда тижорат банкларининг зарарларини қоплаш учун мисли кўрилмаган кўлдамда 1 трлн евро миқдорида маблағ йўналтирди [3]. Бундан ташқари, жаҳон миқёсида инқироз сабаблари атрофлича таҳлил қилиниб, тизимнинг заиф томонларини аниқланди ва кейинги таназуллар юз бермаслиги учун профилактика чоралари амалга оширилди. Жумладан, молия бозорини тартибга солиш бўйича Базел қўмитасининг талаблари қайта кўриб чиқилди ва кучайтирган Базел 3 янги стандартлар қабул қилинди. Бироқ, биз немис таҳлилчиларининг фикрига қўшилган ҳолда [4] шуни таъкидлашимиз лозимки, тижорат банкларининг бундай миқёсда зарарлар кўриши фақатгина, уларнинг фаолиятини тартибга солиш муаммоси билан боғлиқ эмас. Балки Европа Иттифоқи мамлакатлари томонидан юритилиб келинган марказлашмаган иқтисодий сиёсат билан марказлашган пул-кредит тартиби ўртасидаги қарама-қаршилиқлар мавжудлиги ҳам муҳим роль ўйнайди.

Шунинг учун Базел-3 талаблари асосида тижорат банклари фаолиятини тартибга солувчи иқтисодий нормативларнинг оширилиш илмий жамоа томонидан танқид ва норозиликка сабаб бўлди [5]. Иқтисодчиларнинг тадқиқотларига кўра [6], инқирозга қарши тавсиялар таъсири натижасида мамлакатларда чет эл банклари сони камайиб, бу ўз навбатида халқаро кредитлаш ҳажмини камайишига олиб келди .

Немис тадқиқочитларининг фикрича бўйича [7], банклар учун норматив юкнинг ошиши, хусусан, банк капитални баҳолашнинг қўшимча воситаси сифатида "молиявий leverage" кўрсаткичи (бу Европа Иттифоқи марказий банкига тижорат банкларининг ўз ва қарз маблағлари нисбатларини назорат қилиш имконини беради)ни жорий этиш банк секторида интеграция жараёнига салбий таъсир кўрсатди. Тижорат банклари имкониятлари чекланиб пировадида, бу Европа Иттифоқида ягона иқтисодий ҳудуд яратиш ғоясига зид эканлигини кўрсатди.

Натижалар шунини кўрсатмоқдаки, ЕИ бўйича ягона молиявий тартибга солиш сиёсати ушбу ҳудуд доирасида интеграциялаш жараёнига салбий таъсир кўрсатмоқда, яъни ҳозирги деглобализация молиявийлашув натижаси ЕИга аъзо мамлакатлар миллий иқтисодиётларида салбий оқибатлари олиб келмоқда [8, б. 202].

Тадқиқотимизнинг долзарблигини 2019 йилда ўтказилган Жаҳон иқтисодий форуми муҳокамасига қўйилган масалалар ҳам тасдиқлайди. Жаҳон ҳамжамияти рақамлаштириш жараёнини (ҳам рисклар, ҳам имкониятлар) ва унинг бизнесга таъсирини бошқариш зарурлиги таъкидламоқда. Форум иштирокчилари “жаҳон иқтисодий сиёсатида фаол рақамлаштиришнинг ўттиз йиллик суперцикл” якунида юзага келган муаммоларни қайд этдилар. Муҳокама натижасида, умуман олганда, мамлакатлар иқтисодиёти учун рақамлаштиришнинг камчиликлардан кўра кўпроқ афзалликлари бор, деган хулосага келинди. Бироқ, уларни қабул қилиш учун бизнесни янги воқелик талабларига мувофиқ қайта қуриш зарурлиги қайд этилди.

Жаҳон иқтисодиётидаги рақамлаштириш жараёнлари ахборот технологияларининг ривожланишига олиб келди, бу эса ўз навбатида одамлар, компаниялар, мамлакатлар ҳаёти билан боғлиқ бўлиб, улар маҳаллий бозорлардан ташқарига чиқиш ва бизнесни, шунингдек, глобал даражадаги муносабатларни ривожлантириш имконини беради. Ҳозирги вақтда ахборот технологияларининг ривожланиши барча классик тамойиллар ва иқтисодий назарияларнинг ўзгаришига олиб келди.

Парадигмалар назариясига кўра, бутун инсониятнинг ривожланиши бир парадигмадан иккинчисига ўтиш орқали содир бўлади, ҳозирги вақтда инсоният глобал ахборот тармоғи, био-квант жамияти даврига қадам қўймоқда [9], бу эса ахборот тармоғининг универсаллашуви ва рақамлаштириш жараёнига хос хусусият ҳисобланади. Янги парадигмага ўтиш учун туртки бўлган тўртинчи саноат инқилоби саноатни тармоқлаштириш, рақамлаштириш ва киберлаштириш, роботлаштириш, саноат интернетини ривожлантириш, 3Д усулда лойиҳалаш, дизайнлаш ва босиб чиқаришга олиб келди. Рақамли технологиялар глобал саноат унумдорлиги ўсишининг тезлаштирувчисига айланди [10, п. 11]. Таъкидлаш лозимки, ушбу тармоқ ҳозирги ривожланиш босқичида иқтисодий тизимнинг янги шаклига айланмоқда. Мирополский Д.Ю.нинг фикрича, Ахборот жамиятига ўтиш босқичида меҳнат тақсимооти миллий доирадан чиқиб, жаҳон даражасига кўтарилмоқда. Шундай экан, рақамлаштириш жараёнлари ва ахборот технологиялари бир-бири билан ўзвий боғлиқдир. Унинг фикрича, тармоқ ахборот босқичидаги институционалланган иқтисодий тизимдир [11, б. 11]. Юқорида айтиб ўтганимиздек, глобал гигантлар, капиталлашув етакчилари - Алибаба ва Алпхабет бизнесининг асосини айнан тармоқ тамойиллари ташкил этади.

Ахборот жамиятига ўтиш билан маълумотларни қайта ишлаш характери сезиларли даражада ўзгарди, бу молия-кредит институтлари фаолиятига кучли таъсир кўрсатди. Маълумот кўламининг кенгайиши илм-фаннинг технологик жиҳатдан

ривожланишига туртки бўлди. Бу эса ўз навбатида, учта асосий параметр - катта ҳажм, тарқатиш тезлиги ва ушбу маълумотларнинг турли хиллари (ижтимоий тармоқлар, ахборот технологиялари, алоқа воситалари ва бошқалар) билан характерланади. Масалан, уяли алоқа операторлари мижозларининг жойлашуви, Ер ва коинотдаги турли кузатув объектларининг геолокацияси ана шундай маълумотлардир.,

Мс Кинсей [12, п.3] фикрича, Молия, парадигма ўзгариши фонида туб ўзгаришларни намойиш қилувчи соҳа сифатида информацион ва ахборот-коммуникация технологияларидан кейин учинчи ўринда туради ва бу ерда "Big data" муҳим рол ўйнайди. Мисол учун, жаҳон биржаларида робот савдоси ҳар сонияда оқадиган турли хил онлайн ахборот оқимлари тўпламини қайта ишлашга дош бера оладиган моделлар ва алгоритмларни яратишни талаб қилди.

Маълумотларни қайта ишлаш, ишончсизларини филтрлаш, катта ҳажмдагиларини текшириш механизмларини яратиш зарурати юзага келди." Big data" (Катта маълумотлар) таъсири остида молиядаги фундаментал ўзгаришлар хусусан, молия секторини монополиядан чиқарилиши тўғрисида бугунги кунда бозорда янги иштирокчиларнинг пайдо бўлиши билан боғлиқ. Бундай маълумотлар, яқин вақтгача молиявий бозорнинг анъанавий иштирокчиларининг эксклюзив мүлки бўлган .

Шундай қилиб, молия бозорини марказлашмаган ҳолда тартибга солиш "Big data" (Катта маълумотлар) блокчейн технологиясини жорий қилинишида туб ўзгаришларнинг иккинчи сабабидир.

Агар катта маълумотларни қайта ишлаш тўғриси йўлга қўйилса, у ҳам хусусий, ҳам давлат структураларига кучли ҳокимият беради ва турли манфаатларга хизмат қилиши мумкин, бу эса ўз навбатида катта хавф туғдиради. Буни 2008 йилги жаҳон молиявий инқирози тасдиқлайди, чунки молиявий маълумотларнинг умумий улушида ахборот маълумотлари устунликка эга бўлган. [13, 107].

Айнан катта молиявий маълумотларни қайта ишлаш ҳозирги вақтда молия-кредит институтлари учун асосий масала ҳисобланади. Хусусан, Форрестернинг прогнозларига кўра, биржа технологиялари соҳасида тадқиқот билан шуғулланадиган компаниялар, молия институтлари 2020 йилга келиб "рақамли йиртқич ёки ўлжа ... ва маълумотлар динозаврига" айланди [14, п. 31]. Шу муносабат билан, банкнинг бошқарув структурасида асосий лавозимлар ва бўш иш ўринларига қўйиладиган талаблар ўзгармоқда , мижозлар билан ўзаро алоқани рақамлаштирувчи ва катта маълумотларни қайта ишловчи ИТ-мутахассисларга бўлган талаблар кундан кунга ошиб бормоқда.

"Big data" (Катта маълумотлар) таъсирида банк бизнесидаги ўзгаришларнинг аниқ мисолларини келтирамиз. Булар биринчи навбатда қуйидаги соҳалардир:

- очиқ банк иши (Open Banking);
- мижозларни масофадан идентификация қилиш ва биометрика;
- банклараро коммуникацион алоқаларни ривожлантириш (2018-2019 йилларда

СВИФТ банклараро тўлов тизими томонидан янги хабар алмашиш стандартларини жорий этиши, банкларнинг рақобатбардошлигини ошириш мақсадида булутли технологиялар ва блокчейнни ривожлантирилиши ва ҳ.к).

Шуни таъкидлаш лозимки, ахборот инқилоби мамлакатлар иқтисодиётига сиёсий омиллар, яъни халқаро бизнес ва валюта курслари орқали таъсирини кучайтиради. Бундан ташқари, мамлакатлар иқтисодиёти (шу жумладан банк соҳаси) ҳам бир-бирига боғлиқ бўлиб, бу қўшимча рискларни келтириб чиқаради. Бугунги кунда мамлакатлар катта маълумотларни қайта ишлаш, молия бозорида янги

иштирокчиларнинг пайдо бўлиши каби мутлақо янги ҳодиса ва вазифаларга дуч келмоқдалар буларнинг барчаси тижорат банкларининг бозордаги рискларни ошишига олиб келмоқда ва бу ўз навбатида, банклар фаолиятини трансформация қилинишини талаб этмоқда.

Тижорат банкларини трансформация қилишда дастлаб, унинг асоси сифатида рақобат муҳити ҳисобга олинади, бу эса банкнинг бозордаги мавқеини аниқлаш имконини беради [16]. Интеграциялашган ёндашув нуқтаи назаридан банкнинг стратегик бошқаруви Бор М.З., Пятенко В.В., Канаева А.В., Макнотом Б., Никонова И.А., Росе П., Фей Л. ва бошқа иқтисодчилар томонидан таҳлил қилинган [15]. Банкнинг ташқи муҳитини ўрганишнинг энг муҳим элементи уни ташкил этувчи омилларни таснифлашдир. Стратегик менежментнинг анъанавий назариясида банкнинг узоқ ва яқин муҳитига ажратилади. Бундан ташқари, ташқи муҳит муайян банк фаолияти учун муҳим бўлган омилларни кўрсатувчи иқтисодий макро муҳит ва маълум бир мамлакатнинг ташқи муҳити шаклида тақдим этилиши мумкин.

Тадқиқот методологияси.

Ушбу тадқиқотнинг методологик асосини тадқиқотнинг диалектик усули, тизимли ва жараёнли ёндашувлар ташкил этади. Ишда илмий абстракция, синтез, гуруҳлаш ва таққослаш, молиявий таҳлил каби тадқиқот усулларида ҳамда расмий ахборот базасидан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар

Ташқи муҳитнинг банк фаолиятига таъсирини ўрта асосий компонентига - рақобат, бозор ва технологияга ажратувчи карашлар ҳам мавжуд. Ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, технологик, экологик ва институционал муҳит банклар фаолиятини трансформация қилишда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Ушбу сегментларни баҳолаш учун глобал ва минтақавий даражада макроиқтисодий кўрсаткичлар таҳлил қилинади ва молия бозорининг ҳолати баҳоланади.

Юқорида биз кўриб чиққан барча позициялар қўйидаги қоидалар билан бирлаштирилган: банк фаолияти, биринчи навбатда, реал иқтисодиётнинг ҳолатига, жумладан, давлат сектори, инвестициялар, ташқи иқтисодий сектор ва аҳоли турмуш даражасига боғлиқ; банкларнинг ўзлари иқтисодиётни ривожлантиришнинг ҳал қилувчи омили бўлиб, молиявий ресурсларнинг самарали қайта тақсимланишини таъминлайди, фуқароларнинг инвестицион хулқ-атворида таъсир кўрсатади, бу эса улар фаолиятини тартибга солиш (устидан назоратни)ни кучайтириш талаб этади; банклар молия бозорининг муҳим ўйинчисидир, шунинг учун бошқа иштирокчилар билан ўзаро муносабатлар характери уларнинг фаолиятини ривожлантириш учун хавф(риск) ва имкониятларни белгиловчи асосий омилга айланади.

Ушбу тадқиқот доирасида биз банк учун ташқи муҳит унинг фаолиятига билвосита таъсир кўрсатадиган ташқи ва маҳаллий муҳитдан иборат деган фикрга амал қиламиз. (расмга қаранг).

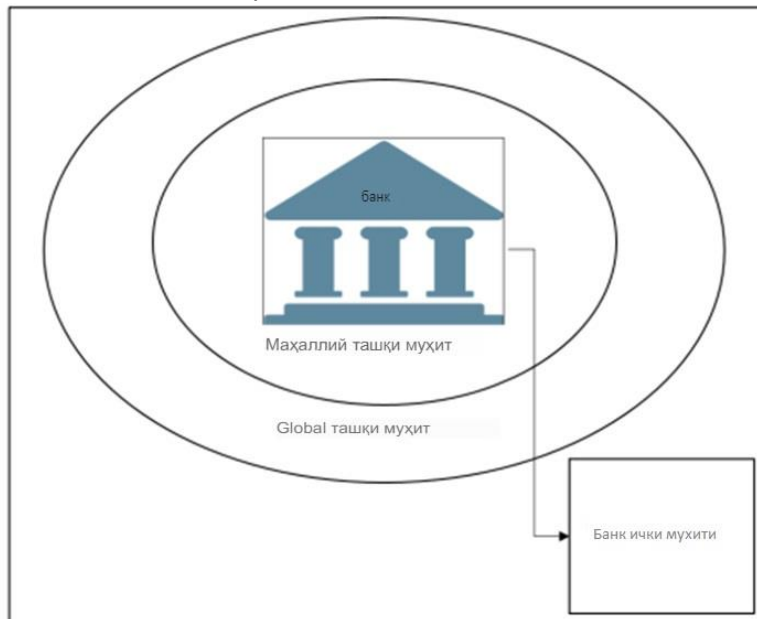
Таҳлилларимиз шуни кўрсатмоқдаки, ташқи муҳитнинг глобал ва маҳаллий омилларининг йиғиндиси банк фаолиятига бевосита ва билвосита таъсир кўрсатади;

Банкнинг ички муҳити омилларига унинг стратегияси, бошқарув структураси, ресурслар ва хизмат кўрсатиш маданияти киради.

Анъанавий бошқарув назариясига кўра ташқи муҳитнинг асосий омилларини санаб ўтамиз [15]. Буларга қўйидагилар киради:

- сиёсат
- иқтисодиёт

- халқаро муҳит
- технология
- ижтимоий-маданий омиллар.

Расм. банкнинг ташқи ва ички муҳити.

Манба: муаллиф томонидан тузилган

Банкнинг маҳаллий ташқи муҳит омилларига рақобат, тартибга солиш, назорат, қонунчилик, шунингдек, мулкдорлар, мол етказиб берувчилар ва истеъмолчиларнинг манфаатлари ва қарорлари киради.

Банкларни рақамлаштирилган иқтисодиёт шароитига таъсир қиладиган объект ва айти пайтда, уни яратувчи субъект сифатида кўриш мумкин. Масалан, Корнева О.А. банкларда стратегик менежментга бағишланган мақоласида “рискларни самарали бошқара олмайдиган банклар бутун иқтисодиёт учун беқарорлик омилларини яратади”, деб ёзади [17].

Худди шу фикрни Зуева О.А. ҳам билдириб, иқтисодиётда беқарорликнинг кучайиши банкларнинг инвестицион кредитлашнинг ривожланишига зарар етказадиган виртуал фаолиятга иштиёқи эканлигини таъкидлайди [18, п. 43].

Бироқ, банкда стратегик режалаштириш контекстида глобал ўзгарувчанликни кўпинча тўғри аниқлаш мақсадида рақамли технологиялардан фойдаланишни талаб этади. Масалан, Литвинов А.А. ҳозирги босқичдаги жаҳон хўжалигини товар, молия ва бошқа бозорлар ўзаро боғланган, рақобат юзага келган трансмиллий шаклланиш кўринишида тавсифлайди. Унинг фикрича, айнан шу омил таъсирида компаниялар хизматлар кўламини кенгайтиради, ахборот технологияларини жорий қилади ва ривожланиш стратегиясини қайта кўриб чиқади [19, с. 29].

Шу билан бирга, амалиётчи иқтисодчилар фикрига кўра, бозорда рақобат кучайганига қарамай, ташқи шароитларнинг кескинлашуви унинг барча иштирокчилари учун бир хил бўлади ва "самаралироқ ечим топадиган" ғалаба қозонади. Болшаков Д. ва Велдер И. [20] ўз мақолаларида АК-барс банк жорий стратегияни ишлаб чиқишда бозор тенденцияларини ҳисобга олганликлари, рақобат муҳитини, энг сўнги молиявий технологияларни таҳлил қилганликлари, шунингдек, банк фаолияти ривожланиш йўналишларини тўғрилаганлигини таъкидлаганлар.

Уларнинг таъкидлашича, айнан ташқи муҳит таъсири остида келажак банки – “ўз миждозини биладиган ва унга кутгандан ҳам юқори хизматларни таклиф этувчи юқори технологияли компания” бўлиш мақсади қўйилган. Мақолага кўра, ушбу банкни трансформация қилиш бўйича ишлар 2016 йилдан бери олиб борилмоқда.

Назарий тадқиқотларда замонавий банк фаолиятининг классик тамойилларини қўллаш билан боғлиқ масалалар кўриб чиқилади, хусусан, режалар тизими ёрдамида банк бошқарувининг эскирганлиги ҳақида сўз боради. Погосян В.Б., ташқи муҳитнинг ўзгарувчанлиги банкни стратегик бошқаришга ёндашувларни такомиллаштиришни талаб қиладиган тезисни исботлайди [21]. Бошқа кўплаб муаллифлар сингари, у постиндустриал даврнинг янги имкониятлари ва хатарлари ҳақида гапиради, уларни реал вақт режимда таҳлил қилиш ва стратегияни тузатишда, унинг мослашувчанлигини оширишда ҳисобга олиш керак деб таъкидлайди. У ўз ишида “Chaotics” тушунчасини киритган Ж.Каслионе ва Ф.Котлер назариясига мурожаат қилади - яъни. бизнеснинг барқарор ривожланишига эришиш мақсадида ишлаб чиқилган ёндашув ва заиф томонларни аниқлаш ва уларни кучайтириш орқали имкониятларни амалга ошириш ва хавфларни камайитиришга имкон берадиган прогнозлар қилиш ва энг фойдали ривожланиш траекторияларини аниқлаш учун унга таъсир қилувчи ташқи омилларни таҳлил қилишни ўз ичига олади. Шундай қилиб, ёндашув компаниянинг узоқ муддатли ўсишининг ричаглари топишга имкон беради [22].

Ёндашув муаллифларининг таъкидлашича, компаниялар (масалан, банклар) иқтисодий ўсиш ёки таназзул шароитида ривожланишга қаратилган анъанавий стратегиялардан воз кечиб, стратегияларни турбулентлик шароитларига доимий мослаштириш фойдасига, маълум шароитларда улардан бутунлай воз кечишлари керак. Улар томонидан шакллантирилган турбулентлик тушунчаси даврий ва спазматик кўтарилишларнинг мавжудлигини ўз ичига олади, улар узоқ давом этган инқирозлар ва тушкунликлар билан бирга пасайиш билан алмаштирилади. Шу билан бирга, турбулентлик нафақат кўпчилик хўжалик юритувчи субъектларни олдиндан айтиб бўлмайдиганлиги сабабли заиф қилади, балки ўсиш учун потенциал имкониятларни ҳам ўз ичига олади [22].

Мана, яқинда бизнес учун ташқи муҳит муаммоларига бағишланган конференцияларда қўлланилган яна бир замонавий концепция (чунки банк бизнеси бутун иқтисодий сектор билан бир хил қонунларга бўйсунди). Ҳозирги вақтда психология ва менежментда, шунингдек, иқтисод ва сиёсатшуносликда ВУСА- дунё атамаси қўлланилади. ВУСА инглизча volatility (беқарорлик), uncertainty (ноаниқлик), complexity (мураккаблик) ва ambiguity (хар турли бўлмаган) сўзларининг қисқартмасидан тузилган [1]. Бу “тушунча” биринчи марта 20-асрда америкалик полковник С. Гаррос томонидан ўзгарувчан шароитларда қўшинларнинг хатти-ҳаракатларини тасвирлаш учун ишлатилган, аммо бугунги кунда у мослашиш стратегияларини ишлаб чиқишни талаб қиладиган ташқи шароитларни тасвирлаш учун кенг қўлланилади.

Масалан, АҚШда SHRM 2016 (Инсон ресурсларини бошқариш жамияти) йиллик конференциясида айтилган ВУСА – дунёсида “тушунча” “си қуйидагиларни ифодалайди [23]:

- Стратегик мослашувчанлик (мослашувчанлик ва эгилувчалик):
- Экспериментал фикрлаш: иждодий ва импровизация қила олиш:

• Promote failure, ёки хатолардан сабоқ олиш, “best in new mistakes” йўл қўйилган хатолар тажрибасини бошқалар билан баҳам кўриш:

- Жамоа муҳитида ўрганиш қобилияти;
- Вазиятни турли томонлардан кўриш қобилияти;
- Ташкилот ичидаги қийинчиликларни бартараф этишда етакчи бўлиш;
- Ўзингизни ишончсиз ҳис қилмасдан қарор қабул қилин.

Бошқа манбалар ВУСА дунёси муаммоларига жавоб тўртта асосий тамойилни келтиради: улар Тасовур, Тушунуш, Аниқлик ва Мослашувчанлик [24]. Шундай қилиб, бизнес учун янги шароитларда хатти-ҳаракатлар моделини ўзгартиришдир. Таҳлиллар асосида ҳозирги босқичда банк фаолияти учун ташқи шарт-шароитларнинг янги концепциясини таклиф қилишимиз мумкин.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, рақамли иқтисодиёт шароитида банкларни трансформация қилишга хос бўлган рискларни санаб ўтамиз ва уларнинг мазмунини очиб берамиз:

• Сиёсий рисклар - айрим сиёсий омиллар (қабул қилинган ёки қабул қилинмаган қарорлар, воқеалар ва бошқалар) бизнес натижаларига салбий таъсир кўрсатиши эҳтимоли. Тадқиқотлар асосида шундай хулосага келдикки, рақамли иқтисодиёт шароитида сиёсий омилларнинг мамлакат иқтисодиётига таъсири (халқаро бизнес орқали, тўғридан-тўғри ёки билвосита валюта курслари орқали) кучаймоқда.

• Экологик рисклар – биологик хилма-хилликнинг йўқолиши, иқлим ўзгариши ва иқтисодиётнинг турли тармоқларида инсон ҳаёти ва бизнесига таъсир қилувчи экстремал об-ҳаво ҳодисалари.

• Иқтисодий рисклар – мамлакатларнинг молиявий тизими ва инфратузилмасидан тортиб нархларнинг ўзгарувчанлиги ва тартибга солиш муаммолари билан боғлиқ ҳодисаларнинг бизнесга салбий таъсир кўрсатиш потенциалининг ошиб бориши. Рискларнинг ушбу тоифасига молия бозорини тартибга солиш, фискал сиёсат, ликвидлик инқирозлари, нефт нархининг ўзгариши, ишсизлик, инвестиция сиёсати, мамлакатлар валюта курсларининг ўзгариши киради:

• Ижтимоий рисклар: бизнес учун ижтимоий хавфлар фуқароларнинг ҳукуматга ишончсизлиги, инновацияларни рад этиши, аҳоли даромадларининг тенгсизлиги, ходимларнинг паст малакаси муаммолари, жорий бизнесга мос келадиган сифатли таълим тизимининг етишмаслиги, ижодий қарорлар қабул қилишга тўсқинлик қиладиган менталитет муаммолари, интеллектуал капиталнинг (малакали кадрларнинг) ривожланаётган мамлакатлардан ривожланган мамлакатларга оқиб чиқиши билан боғлиқ хавфларни ўз ичига олади

• технологик рисклар – эскирган технологиялардан фойдаланишга асосланган фаолият самарадорлигининг пасайиши, шунингдек, янги технологияларни нотўғри жорий этиш натижасида юзага келадиган йўқотишлар, инновацион технологиялардан фойдаланган ҳолда рақобатчилар томонидан бозор улушини эгаллаш билан боғлиқ хавфларни ўз ичига олади.

• Кибер рисклар “Big data”(катта маълумотлар) деб аталадиган глобал трансформацион жараённинг энг муҳим элементи дир. Ахборот технологияларига асосланган рақамли иқтисодиёт контекстида маълумотлар энг катта қийматга эга бўлади. Компаниялар ушбу маълумотларни булутли сақлаш орқали замонавий талабларга жавоб берадиган хавфсизлик тизимини яратиш зарурати муаммосига дуч келади, бу эса, кибер риск маълумотларнинг етарли даражада ҳимояланмаганлиги

сабабли йўқотиш хавфини англатади. (Битта хакерлик ҳужумидан кўрилган ўртача зарар банк учун 4 миллион долларга баҳоланади) [13, 107-бет].

Шунинг учун, ҳозирги кунда банклар илмий марказлар, университетлар билан фаол ҳамкорлик қилишга, инновацияларни ривожлантириш бўйича ўз марказларини очишга мажбур бўлмоқдалар.

Хулоса ва таклифлар

Ўтказилган таҳлиллар ва тижорат банкларини бошқарувининг Санкт-Галлен моделига мувофиқ, мамлакатимиз тижорат банклари рақобатбардошлиги ва самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидагиларни таклиф қиламиз:

1) чакана ва кичик ва ўрта бизнесга эътибор қаратган ҳолда бизнес моделларини мослаштириш, чунки банкларнинг асосий рақобатчилари молиявий бўлмаган финтех компаниялари ушбу сегментларга кириб бормоқда ва бозорни тезда эгаллаб олишади;

2) банкнинг ташкилий тўзимасида, хусусан, инновацияларни яратишда тезкорлик тамойилларидан фойдаланиш (масалан, энг сўнгги тенденция ДевОпс воситасидан фойдаланиш бўлиб, у ривожланиш бўйича мутахассисларнинг ахборот технологиялари хизмати мутахассислари билан ўзаро ҳамкорлигида иш жараёнларини ўзаро интеграциялашуви [25]) ўз ичига олади;

3) банкнинг корпоратив маданиятини ўзгартириш бўйича мижозга йўналтирилган моделни танлаш, рақамлаштириш доирасида улар билан ўзаро ҳамкорлик қилиш (мижозларни инновацияларни ривожлантиришга жалб қилиш, уларга шахсийлаштирилган таклифларни тақдим ва ҳ.к).

4) банк ходимларининг малака даражаси ва ижодий салоҳиятини ошириш. Рақамли технологиялар ҳар қандай банк ишини оптималлаштиришга ёрдам беради, харажатларни камайтиради ва мижозларнинг содиқлигини оширади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Халқаро савдо палатаси (ИСС) // Расмий сайт (Блог). Жаҳон глобаллашуви. [Электрон ресурс]. - <http://www.iccwbo.ru/blog/2021/>.

2. Муравиева, А.В. Банк инновациялари: жаҳон тажрибаси ва рус амалиёти - Автореферат, М., 2005. - 17 б.

3. Dell’Ariccia, G., Detragiache, E., Rajan, R. The real effect of banking crises // Science Direct. – 2014. - №14 (1). – P. 45-60.

4. Reissert, B. Wohin steuert die Europäische Union? Lection of Bernd Reissert at UNECON, Sankt-Petersburg, 2 November, 2017.ger, 2000. – 321 p

5. Матовников, М.Ю. Тартибга солишдаги инновациялар: ёмонми ёки яхшими? [Электрон ресурс]. - http://www.cbr.ru/publ/moneyandcredit/matovnikov_05_12.pdf (Кириш 02/11/2022).

6. Giannetti, M., Laeven, L. The flight home effect: Evidence from the syndicated loan market during financial crises // Journal of Financial Economics, Elsevier. - 2012. - vol. 104(1). – P. 23-43.

7. De Haas, R., Van Horen, N. Running for the exit? International bank lending during a financial crisis // Review of Financial Studies. – 2013 - № 26(1). P. 244-285.

8. Осик, Ю.И. Жаҳон иқтисодиётининг деглобализацияси уни молиялаштириш натижасида // Халқаро амалий ва фундаментал тадқиқотлар журналы. - 2014. - 1-2-сон. - С. 202-205.

9. Дятлов, С.А. Энеиро-тармоқ иқтисодиёти: таҳлилнинг назарий жиҳатлари // Ҳуқуқий ва иқтисодий тадқиқотлар журналі. – 2016. [Электрон ресурс]. - УРЛ: <http://giefjournal.ru/node/1004> (кириш: 27.09.20).
10. Моисеичик, Г.И. Евросиё Иттифоқи мамлакатлари иқтисодиётини рақамлаштириш ХХІ асрнинг стратегик императиви сифатида // Замоनावий иқтисодиёт муаммолари. - 2018. - 1-сон (57). - С. 11-19.
- 11.. Тармоқ иқтисодий тизим шакли сифатида / Д. Ю. Мирополский / Санкт-Петербург: Астерион, 2007. - С. 11-20.
12. Digitalizing Intelligence: AI, Robots and the Future of Finance // Institute of international finance. [Электронный ресурс] https://www.iif.com/portals/0/Files/private/ai_report_copy.pdf (дата обращения: 12.07.2021).
13. Ключников И.К., Молчанова О.А., Ключников О.И. Катта маълумотлар молия: назария ва амалиёт. Молия ва бизнес. -2017 йил. С. 105-116.
14. Fenwick, N. The 2016 Guide to Digital Predators, Transformers, And Dinosaurs. The Benchmark: The CIO Digital Business Transformation Playbook. 2016. – 209 p.
15. Никонова, И., Шамгунов Р. Банк стратегиясини ишлаб чиқиш. Стратегик таҳлил // Москвада банк иши. - 2004. - С. 30-33.
16. Владйко, С. Банкларнинг ташқи муҳитини таҳлил қилиш ва баҳолаш усуллари Асосий омиллар (Беларус тажрибаси мисолида) // Банк бюллетени. Липен. - 2008. -№4. - С. 18-22.
17. Корнева, О.А. Тижорат соҳасида стратегик режалаштириш банк // Иқтисодиёт, менежмент, молия: илмий конф. (Краснодар, 2021 йил феврал). - Краснодар: Новатион, 2021. - С. 69-73.
18. Дятлов, С.А. Глобал инновацион гиперрақобат //Санкт-Петербург давлат иқтисодиёт университети материаллари. -2012 йил. - № 4. - С. 42-45.
19. Литвинов А.А. Бошқарув тизимидаги рақобат стратегияси Тижорат банки // Россия тадбиркорлиги. - 2008. - 9-жилд. - Но 7. - С. 29-33.
20. Стратегияни бошқариш – банкнинг муваффақиятли ривожланиши ва бозорда омон қолиши гаровидир // Энг яхши амалиёт. Банк текшируви. - 2018. [Электрон ресурс] <https://bosfera.ru/bo/upravlenie-strategiey-zalog>.
21. Погосян, В.Б. Стратегик бошқарув муаммолари Россиядаги банк фаолияти // МИР журналі (Модернизация. Инновациялар. Ривожланиш). – 2022. [Электрон ресурс].: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-strategicheskogo-upravleniyadeyatelnostyu-banka-v-rossii> (Кириш санаси: 24.03.2019).
22. Каслионе, Ж. Хаотикс: Асрдаги бошқарув санъати турбулентлик / Жон А. Каслионе // Эрнст & Ёунг [Электрон ресурс] <http://performance.ey.com/wpsontent/uploads/downloads/2011/10/Chaotics>. пдф (кириш санаси: 27.09.2021).
23. Говорухина А. Ривожланиш ёки ўлиш. Нима бўлиши керак бугунги беқарор дунёда омон қолиш учун компания // Таълим ва мартаба. - 2016. [Электрон ресурс]. <https://delo.ua/lifestyle/razvivajsja-ili-umri-kakoj-dolzna-byt-kompanija-dabyvyzhit-v-s-319118/> (кириш 14/08/2018).
24. ВУСА дунёси ва унда омон қолишга ёндашувлар // Бекмология. Рухий бошқарувчи. Блог. – 2016. [Электрон ресурс] - УРЛ: <http://bestology.ru/blog/management/vuca.htm> (кириш 03.12.2018).
25. Эзангина, И.А. Замоनावий банк бошқаруви самарадорлигини оширишда тезкор ёндашувнинг роли. Иқтисодиёт ва ҳуқуқшунослик. - 2018 йил - Но 5 (50). - С. 70-72.